

Miscellanea.

Никита Мелешко,

незвісний панеґрист XVII в.

В бібліотеці Баворовських у Львові (під ч. I. Е. 9) звернула мою увагу на себе невеличка брошурка з р. 1615 під таким заголовком:

Vota, Fausta Omina,
Gratulationes
Illustrissimo ac Reverendissimo Domino
D.
Ioanni Andreae
Prochnicki à Prochnik Dei
Gratia Archiepiscopo Leopoliensi, Admini-
stratori perpetuo Abbatiae Sieciecho-
viensis etc. etc. Bonarum artium
optimo Patrono
In primo
Ad Sedem, Archiepiscopalem ingressum.
A-
Studiosa Iuventute collegii
Leopoliensis Societatis Iesu omnium
Ordinum
nomine Dicata.
Leopoli.
Excudit Christophorus Wolbramensis 1615.

Як бачимо, се одна з тих незчислених цвіток єзуїтської культури, на які так багаті XVII та XVIII вв., збірка банальних „віршів“, якими львівські патри єзуїти витають по-

вого архиєпископа Яна Прохніцького, наступника помершого Яна Замойського.

Єзуїтську колегію у Львові та при ній єзуїтські школи стрічаємо в столиці Галицької Русі доволі пізно, бо з початком XVII в., р. 1608¹⁾. При тім не завадить додати, що перші патри являють ся у Львові вже в р. 1584²⁾, та яка була доля тих перших „культуртрегерів“ в Галицькій землі, про се ми мали нагоду де инде писати³⁾. Тут запримітимо лишень, що до р. 1590 не встигли єзуїти розвинути в самім місті майже ніякої праці...⁴⁾

Постійно осіли ся єзуїти у Львові доперва в р. 1608, або — уживаючи єзуїтської термінології — отворили там резиденцію⁵⁾. Природна річ, що єзуїти тільки і мріяли про те, щоби як найборше перемінити львівську резиденцію на справдішну твердиню католицької пропаганди, себто на колегію⁶⁾.

По великих трудах та клопотах удало ся вкінці енергічним патрам здійснити свою мрію⁷⁾. Стало ся то р. 1608 в осени, значить вже в 5 літ після смерти першого великого добродія та опікуна єзуїтів у Львові, звісного архиєпископа Дмитра Соліковського (1582—1603)⁸⁾. У наступнику архиєпископа Дмитра, Яні Замойським († 1614) мали єзуїти теж могутого заступника та опікуна. Та вжеж Яна Прохніцького († 1633) можна порівняти — з огляду на ту теплу опіку та прихильність, яку архиєпископ оказував єзуїтам на кождім кроці — хиба з Дмитром Соліковським.

¹⁾ Гл.: Харламповичъ: Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, Казань, 1898, стр. 73. — Załęski: OO. Jezuici we Lwowie, Льв., 1840, стор. 1, 2, 77. — Сушко: Єзуїти в заведеню Унії на Русі в доберестейській добі, Львів, 1902, стр. 67.

²⁾ А не 1585 р., як читаємо у д. Харламповича. Ibidem.

³⁾ Порівнай мою студію, стор. 59 і дальше.

⁴⁾ Ibidem, стр. 62 і дальше.

⁵⁾ Різниця між резиденцією, а колегією — гляди мою розвідку, стор. 67.

⁶⁾ Załęski, op. cit., стр. 8. — Finkel i Starzyński: Historia Uniwersytetu lwowskiego, Lwów, 1894, стр. 11—19. — Харламповичъ, op. cit., стр. 73.

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Про нього та про його прихильність до єзуїтів — гляди: Załęski, op. cit. стр. 1, 2. — Рукопись бібл. ім. Оссолинських, ч. 786, стр. 15, Encyklopedia Orgelbranda, т. XXIII, стр. 913, т. XVII, стр. 480, Acta et constitutiones synodi leopoliensis, 1593. — Моя студія, стр. 63 і т. д. і т. д.

Ще як біскуп Камінця подільського Прохніцький впровадив єзуїтів в свою столицю (р. 1608)¹⁾ та допоміг їм морально й матеріально відкрити там в р. 1611 колегію й школи. І се була друга — після луцької — сильна твердиня католицизму в глибині Русі України (Поділя)²⁾...

Колиж отже по смерті Яна Їжмали Замојського львівським арцибіскупом зістав іменований Я. Прохніцький, що як сказано ще будучи біскупом Камінця подільського показав ся опікуном та особливим протектором єзуїтів, фундатором єзуїтської колегії та єзуїтських шкіл, тоді й легко зрозуміємо, чому то львівські патри так славно витали в 1615 р. нового арцибіскупа, — зрозуміємо генезу згаданої збірки похвальних віршів „bonarum artium — optimo Patrono...”

Як я вже в горі запримітив — вірші ці не особливіші, просто банальні, як взагалі усі літературні плоди єзуїтсько-панегіристичної доби. Ми-б і не звернули на них найменшої уваги, коли-б не се, що на самім кінці сеї не величкої збірки (обіймає 46 сторін) видруковано також руську похвальну віршу, якої автором підписав ся — здаєть ся незвіданий „письменник“ (si diis placet...) XVII в. Никита Мелешко. Ми й подаємо її отсе — заховуючи як найвірнійше усі питоменности мови тай правописи:

На пресвѣтлаго ꙗ пречеснаго

Архиреѣа на всѣа кѣнца оуказаніе.

НАДПИСАНІЄ.

Звѣзды тѣ ꙗ мѣсяць свѣщше з ѿчна ѿвѣляютъ,

Три рѣки ꙗ рыба всего тѣа оудобрѣють

Ѣгоже нѣбо вкѣпѣ ꙗ земля показа,

Богъ же архиреемъ призва ꙗ помаза.

Щитъ вѣры ꙗ благочестіа любителя,

Благости ради всѣмъ любезна сватителя.

Иже крѣсть ѿмѣа стада всохраненіе,

Стрѣла же враговъ томъ на оузавленіе.

Ѣ всюдѣ всѣ сѣроужьствы себѣ сѣграждаа,

Хвѣдожиѣ ѿко пастырѣ стадо снабѣждаа.

М(о)гѣтствомъ ꙗ всегдашнымъ водрымъ храниеніемъ,

Свѣтелъ ѿвѣлаа сѣа нарочитѣ сый званіемъ.

Никита мелешко.

¹⁾ Załęski, Jezuici w Polsce, Lwów, 1900, т. I, стр. 674. — Харламповичъ, оп. cit., стр. 76. — Encyklopedia powszechna (Orgelbranda, видане перше), т. XXI, стр. 583.

²⁾ Załęski, Jezuici w Polsce, I, стр. 674.

Не треба мабуть додавати, що отсі Мелешкові елюкубрації: — се „славословіє“ на герб Прохніцького...

Та як дістала ся руська похвальна вірша в латинський панеїрик, присвячений польському католицькому арцибіскупови?...

Відповісти на се питанє не легко. Означити з всякою певністю, чи Мелешко писав свою віршу як уніят, чи як католик, або навіть як православний (хоч останнє здаєть ся таки зовсім неможливим), зі збірки банальних віршів не можна. Насуваєть ся ще иньше питанє, чи справді в єзуїтській колегії у Львові, а аналогічно у всіх єзуїтських колегіях, заснованих на руських землях, учили патри також і руської мови?

Що єзуїти мали звичай проповідати до Русинів по руськи — на се ми маємо доволі багато доказів (передовсім в так званих *Litterae annuae Societatis Jesu*)¹⁾. Менше за се маємо свідощтв на то, коли і в яких колегіях стали єзуїти учити руської мови (без її знання — річ зовсім природна — не можлива була б ніяка пропаганда). Кажу, коли і в яких колегіях, бо про спорадичні случаи навчання в єзуїтських колегіях руської мови (*Ruthenas litteras*) ми вже знаємо²⁾...

І так читаємо в згаданих мною *Litterae annuae S. I.*, що в полоцькій колегії вже доволі скоро стали патри учити руської мови (1584 а., стр. 152)³⁾... „На підставі сеї немов принагідно киненої замітки“, — каже д. Харлампович, „можна думати, що в Полоцьку руський язык був заведений від самого початку та що й по иньших західно-руських колегіях йому було дано певне місце“⁴⁾. Оттак говорить д. Харлампович і нам видить ся неможливим не згодити ся в тім з пов. ученим, а то тим більше, що удало ся нам знайти ухвалу конгреґації польської провінції ще в 1579 р. про заведенє руського відділа (*schola ruthenica*) в виленській колегії. Луцька єзуїтська колегія (заснована 1609 р.) завела також в р. 1614 русько-славянську мову, яко предмет наук⁵⁾.

Судячи зі згаданої ухвали 1579 р. (навожу її нижше), виленська колегія була перша, що завела науку руської мови.

¹⁾ Прошу порівняти: Харламповичъ, *op. cit.* стр. 89.

²⁾ *Ibidem.*

³⁾ *Ibidem.*

⁴⁾ Харламповичъ, *op. cit.* стр. 89.

⁵⁾ *Ibidem*, стр. 75.

Першою єзуїтською колегією (розуміє ся з тих, що були зі школами), яка стрінугла ся з руською людністю — була безперечно виленська¹⁾. А хоч в перших початках її існування провадили єзуїти завзяту борбу передовсім з всілякими протестантськими сектами, — все ж таки було фізично неможливим, аби виленські єзуїти не звернули з часом своєї уваги і на Русинів...²⁾ Бо й якже вони могли не запримітити тих, що дали Литві і свою „миловучну“ мову³⁾ і свою культуру та становили половину людности не лише самого Вильна, але й цілої Литви?...⁴⁾

Гасло до бою дав Скарґа. Бій був не рівний — а то тим більше, що виленські патри вивели в поле — до бою з схизмою, своїх найліпших борців та ймили ся усіх можливих своїх воєнних фортелів... Від огненних проповідій та горячих диспут, від „місій“ та величавих масових процесій — на Литві аж потемніло... Та вже-ж не вдовзі показало ся, що надто великим усьпіхом єзуїти не могли почванитись... І знов розпочала ся борня — з подвійним завзятем...

Настав р. 1577: появила ся звісна Скарґова книжка *O Jedności Kościoła Bożego pod iednym Pasterzem...* Безперечно — твір Скарґи зробив на Русинів сильне вражінє⁵⁾, — та однак єзуїти на тім не пристанули... Вони зміркували гаразд, що пропаганду починати найліпше — від шкільної лавки та вже в молодечі уми вщипляти католицьке насінє.

І ось стоїмо перед дивним явищем... В тім самім часі коли з одної сторони усі найвизначнійші діячі русько-православного

¹⁾ Єзуїтів спровадив до Вильна біскуп Валерьян Протасевич Сушковский 1569 р. — Гл. Харламович, *op. cit.* стор. 42—63. — *Моя студия*, стор. 24—30. — *Załęski, Jezuiti w Polsce*, Льв., 1900, т. I. стор. 175 і дальше.

²⁾ *Иор. моя студия*, стор. 25.

³⁾ Ось як говорив секретар в. князя литовського Олександра Erasmus Vitellius в р. 1511, *die Mercurii, ultimæ mensis Martii*: „*Linguan propriam observant* (роз. Литовці). *Verum quia Rutheni medium fere ducatum incolunt, illorum loquella, dum gracilis et faciliior sit, utuntur communius*“. Який-жеж се контраст до прямо протестантських слів Скарґи... (Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithvaniae historiam illustrantia*, Romae, 1871. т. II, стор. 278. — *Памятники полемической литературы въ Западной Руси*, Сиб., 1882, т. II, стор. 485, 486).

⁴⁾ *Ibidem*. Також *моя студия*, стор. 25, 26.

⁵⁾ *Ibidem*.

табора другої половини XVI в., як кн. Курбський¹⁾, кн. Константин Острожський, митрополит Михайло Рагоза та золотустий Іван Вишенський відхрещують ся як мога від „лядської, латинської хитрости та ереси“, нарікаючи, що „ученіє святихъ писаній вѣло оскудѣ, пачеже словенскаго російскаго языка, и вся челоувѣцы приложиша ся простому несъвершенному лядскому писанію...“²⁾, а сам Скарґа говорив, що „зі славянського языка ніхто ніколи не може бути ученим“³⁾, — так з другої сторони єзуїти приходять остаточно до переконання, що наука руської мови в їх колегіях — се одна із найважніших потреб успішної католицької пропаганди між руським населенем.

От таким то чином і заводять виленські патри у своїй колегії науку руської мови чи там радше отвирають в колегії руську школу (*Schola Ruthenica, sic!*)

Стало ся те як раз в сім році, коли завдяки горячим заходам єзуїтів та біскупа Протасевича перемінилася виленська єзуїтська колегія в академію (зн. 1579 р.)⁴⁾. Вістку про се удало ся нам знайти в однім рукописнім кодексі цісарської надворної бібліотеки в Відні, що містить в собі прецікаві оригінальні постанови єзуїтських „конгрегацій“ з рр. 1576—1649⁵⁾.

¹⁾ Сказанія кн. Курбського (вид. I), стор. 277.

²⁾ Акты Зап. Россіи, т. IV, № 32.

³⁾ „Ktemu wielce cię oszukali Grekowie, narodzie Ruski, iż ci, wiarę ś. podając, ięzykać owego swego greckiego nie podali... Bo tylko te dwa są ięzyki, grecki a łaciński, którymi wiara ś. po wszem świecie rozszerzona y szczepiona iest... y nie było ieszcze na świecie ani będzie żadney akademiey ani kollegium, gdzie by theologia, philozophia y inne wyzwolone nauki inszym się ięzykiem uczyły y rozumieć mogły. Z słowieńskiego ięzyka nigdy żaden uczonym być nie może.. A iuż go teraz prawie nikt doskonale nie rozumie. Bo tey na świecie nacyey nie masz, ktoraby im tak iako w księgach iest, mówiła; a swych też reguł, gramatyk y kalepinow do wykładu nie ma, ani iusz mieć może...“ Як бачимо — Скарґа мав на думці церковно-славянський язык, а не руський. — Памяти. пол. литер., т. II, стор. 485, 486 (ор. cit.).

⁴⁾ Харлампович, ор. cit. стор. 48—50... — Załęski, ор. cit.

⁵⁾ Codex mansk. цісарської бібліотеки в Відні ч. 11977. Походить мабуть з Ярослава, як можна судити з картки наліпленої на хребті книги. — Карта 1—42 — се „Acta congregationum provincialium trienalium provinciae Poloniae a. 1576 1649, adjectis responsis Generalis S. I, ad quaesita et postulata provinciae“. — Усі грамоти автентичні, оригінальні, з печатами та власноручними підписами. Вже сам заголовок говорить як важні та як інтересні, вісти містить в собі отсей нікому, здається ся, не звисний ще кодекс.

Ось яку ухвалу ухвалила єзуїтська конгреґація „Польської провінції“ як раз 1579 р.:

„Ut schola ruthenica in collegio Vilenensi aperiatur, in qua pueri doceantur legere et scribere tantum, idque ex Cathéchismo in Ruthenicam linguam translato, aut aliis piis et catholicis (sic!) libellis. Rationes autem, quae totam congregationem ad hoc petendum mouerunt, refert Procuratori...“¹⁾

На ухвалу славетної конгреґації дав генерал таку відповідь: „Probamus sententiam Congregationis de schola Ruthenica et concedimus, ut aperiatur!“²⁾

Нема сумніву, що постанову сю переведено в жите в виленській колегії. Була се таким чином перша єзуїтська колегія, що учила у своїх школах руської мови... „ex piis et catholicis libellis...“

Нав'язуючи отже до сих аналогічних прояв думаємо, що і ся руська вірша Никити Мелешка, попала в єзуїтський збірник, присвячений польському католицькому арцибіскупови зовсім не przypadково, а так само як і иньша вірша — гебрайська — тому, що так у Львові, як і в сусіднім Луцьку, єзуїти учили руської мови, — чи то „для большого привлеченія въ свои школы русскихъ дѣтей“³⁾, чи то щоби приготувити здатних місіонарів, які-б між руським селянством вели католицьку пропаґанду в їм зрозумілій, рідній мові.

Я навмисно ставлю отсю паралелю львівської та луцької колегії, вважаючи їх не лишень ровесницями по хронології [засновані обі того самого року 1608(9)], але й сердечними сусідками, які ві всім спільно порозумівались, та заводили в себе той сам лад та ті самі новини... Так отже консеквентно ми думаємо — і здає ся не безпідставно, що у львівську єзуїтську колегію ввели патри також науку руської мови і то в тім самім менше більше часі, що і луцькі сусіди в своїй колегії, себто коло 1614 р.

При кінці насуваєть ся ще одно питанє: чи крім отсєї нікчемної вірші лишив ще наш Никита Мелешко яку літера-

1) Інтересним би було пізнати отсі „rationes“... Та про них хіба вже один Бог знає... Та зрештою легко догадатись які вони були... Цитований фрагмент на стор. 48 рукописи, точка 9.

2) Ibidem.

3) Ibidem.

турну спадщину, чи ні. — Правдоподібно ні. Бодай нам не довелося ніде чогось подібного стрінути...

Кінчу оттакими характеристичними словами Скарґи: „Byśmy byli czujni, moglibyśmy dawno ruskie szkoły mieć, a wszystkie ruskie pisma przejrzeć i w słowiańskim ich języku mieć swoje katoliki ćwiczone“. Як бачимо єзуїти пішли справді вказаним ним шляхом...

Ол. Сущико.

Парцеляція війтівства поміж підданих села Мшанця¹⁾ 1788 р.

Село Мшанець належало за польського уряду до коронних дібр, а коли Австрія прилучила Галичину до своєї держави, село приділено камері. В селі були три лани: два в посіданю селян війтів, а третій лан великості 169 моргів □ був власністю панською, коронною, а потім перейшов в заряд камери. Положений на рівнині, приступний для господарки, переходив він з рук до рук різних арендарів-винаємників, які річні датки платили до каси головного заряду в Самборі.

Останнім арендарем-посесором сього лана був Ян Пюрковский, скарбник в устах народа Пирківський. Про сього панка була друкована мною подана згадка в „Житю і Слові“ 1894 р. том I, стор. 70—74 під заголовком „Панщина в селі Мшанці в XVIII в.“ Похибки річеві, які там зроблено, тут простую. Пюрковский по народному переказу поїхав до Варшави, чи де инде, виходжувати право на село, правдоподібно може хотів купити війтівство. Та вертаючи домів, утопився в Дністрі в селі Головецьку. В парохіальній метриці хрещених записаний він 24 падолиста 1787 р. хрестним отцем дитини юстиціарія Вариводовича. Від сього часу не знаходився про нього ніякої згадки. А вже 1 лютого 1788 р. ц. к. економія самбірська розділює війтівство поміж підданих села Мшанця. Було їх всіх 16, а мали вони свій власний ґрунт і сиділи декотрі на війтівстві, або і на так званих громадських, себто підданчих ґрунтах.

¹⁾ Тепер старосамбірського повіта.